XALQ QO‘SHIQLARINING TA’LIMIY VA TARBIYAVIY IMKONIYATLARI

Farg’ona davlat universiteti magistranti
Anvarova Gulxayoxon Umidjon qizi
Farg’ona davlat universiteti magistranti
Qodirov Muxammadnodir Xusanovich
0009-0008-4488-5847

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada xalq qo‘shiqlarining ta’limiy va tarbiyaviy imkoniyatlari yoritilgan. Xalq qo‘shiqlarining yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashdagi o‘rni, o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati hamda milliy qadriyatlarni shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, musiqa ta’limi jarayonida xalq qo‘shiqlaridan foydalanishning metodik jihatlari va ularning estetik tarbiyadagi o‘rni haqida fikr yuritilgan.

АННОТАЦИЯ: В данной статье раскрываются образовательные и воспитательные возможности народных песен. Проанализирована роль народных песен в духовно-нравственном воспитании молодого поколения, развитии музыкальных способностей учащихся, а также их значение в формировании национальных ценностей. Особое внимание уделено методическим аспектам использования народных песен в процессе музыкального образования и их роли в эстетическом воспитании.

ABSTRACT :This article highlights the educational and moral significance of folk songs. The role of folk songs in the spiritual and moral upbringing of the younger generation, the development of students’ musical abilities, and the formation of national values are analyzed. The article also discusses methodological approaches to the use of folk songs in music education and their importance in aesthetic education.

Kalit so‘zlar: *xalq qo‘shiqlari, musiqa ta’limi, tarbiya, estetik did, milliy qadriyatlar, musiqiy qobiliyat, vatanparvarlik, ma’naviyat, folklor, musiqa pedagogikasi.*

Ключевые слова: *народные песни, музыкальное образование, воспитание, эстетическое воспитание, национальные ценности, музыкальные способности, патриотизм, духовность, фольклор, музыкальная педагогика.*

Keywords: *folk songs, music education, upbringing, aesthetic education, national values, musical abilities, patriotism, spirituality, folklore, music pedagogy.*

KIRISH

Asrlar davomida ulug‘ shoir va olimlar, mohir bastakorlar, hofiz vasozandalarning mashaqqatli mehnati va fidoiyligi, ijodiy tafakkuri bilan sayqaltopib kelayotgan ushbu noyob san’at nafaqat yurtimiz va sharq mamlakatlarida,balki dunyo miqyosida katta shuhrat va e’tibor qozongan. Maqom san’atininggultoji bo‘lgan “Shashmaqom” YUNESKO tomonidan insoniyatning nomoddiymadaniy merosi sifatda e’tirof etilgani hamda uning Reprezentativ ro‘yxatigakiritilgani buning yaqqol tasdig‘idir.

Xalq qo‘shiqlari xalqning asrlar davomida shakllangan ma’naviy merosi, urf-odatlari, milliy qadriyatlari va hayotiy tajribasini o‘zida mujassam etgan bebaho san’at namunalaridir. Ular inson qalbiga chuqur ta’sir ko‘rsatib, yosh avlodning ma’naviy-axloqiy kamolotida muhim o‘rin egallaydi. Ayniqsa, musiqa ta’limi jarayonida xalq qo‘shiqlaridan foydalanish o‘quvchilarning estetik didini shakllantirish, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash va musiqiy tafakkurini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Bugungi kunda ta’lim tizimida milliy meros namunalaridan samarali foydalanish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan xalq qo‘shiqlari nafaqat musiqiy ta’lim vositasi, balki kuchli tarbiyaviy omil sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Qo’shiqlar xalq ma’naviyatining qudratini, mehnatkash omma irodasining bukulmasligini ifodalab, kishilarni ruhan tetiklikka jasoratga, mexnatsevarlikka va elparvarlikka, do’slikka, sevgida sadoqatga chorlaydi. Xalq qo’shiqlari, asosan, barmoq vaznida yaratiladi. Masalan, Alisher Navoiy o’zining “Mezonul avzon” asarida qo’shiq janrlariga ham alohida to’xtalib o’tgan. Uning ko’rsatib o’tishicha, qo’shiq kuylanish va o’yin vositasida ijro etilishi ham mo’ljanlangan xalq qo’shiqlarining aruz vazniga mos keluvchi turlari haqida to’xtalib, u ikki vaznni qayd etadi. Birinchisi, xalq qo’shiqlarida tabiiy tovushlar uyg’unlashishi tufayli vujudga kelgan vazn bo’lib, u arab xalq she’riyatdagi modidi muammoni solim (faylatun. Falotun faylatun, folun) ga to’g’ri keladi, ikkinchisi esa H.Bayqaro tomonidan isloh qilinib, u ko’pgina qo’shiqchilar orasida keng tarqalgan bo’lib, u ramanli muammoni makruf (faylatun, folotun faylatun folun) vaznidan iborat1.

ASOSIY QISM

Xalq qo‘shiqlari xalqning turmush tarzi, mehnati, orzu-intilishlari, quvonch va iztiroblarini ifodalovchi og‘zaki ijod namunalaridir. Ular avloddan-avlodga og‘zaki tarzda o‘tib kelgan bo‘lib, xalqning ma’naviy boyligini aks ettiradi.

Xalq qo‘shiqlari: mehnat qo‘shiqlari; marosim qo‘shiqlari; lirik qo‘shiqlar; bolalar qo‘shiqlari; mavsumiy va urf-odat qo‘shiqlari kabi turlarga bo‘linadi.

Har bir qo‘shiq turi xalq hayotining ma’lum bir jihatini ifodalab, inson ruhiyatiga estetik va tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatadi.

Xalq qo‘shiqlari musiqa ta’limida muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ular orqali o‘quvchilar milliy musiqa ohanglari, ritm, usul va ijrochilik an’analari bilan tanishadilar.

Musiqa ta’limi jarayonida xalq qo‘shiqlaridan foydalanish o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Xalq qo‘shiqlari orqali o‘quvchilar musiqiy tovushlarni farqlash, ritmni his qilish, ohangni to‘g‘ri kuylash

1 KICHIK YOSHDAGI MAKTAB O‘QUVCHLARINING MA’NAVIYAXLOQIY TARBIYASIDA XALQ QO‘SHIQLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI Karimova Nafisa Saydullayevna

va musiqani idrok etish ko‘nikmalarini egallaydilar. Ayniqsa, bolalar uchun yaratilgan xalq qo‘shiqlari sodda va esda qolarli ohanglarga ega bo‘lib, o‘quvchilarning musiqaga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Qo‘shiqlarni kuylash davomida nafasni to‘g‘ri ishlatish, ovozni boshqarish, talaffuz aniqligi va ijro madaniyati shakllanadi. Bu esa o‘quvchilarning vokal malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xalq qo‘shiqlari o‘quvchilarning estetik didini tarbiyalashda ham katta o‘rin tutadi. Musiqa orqali inson go‘zallikni his qilishni, san’atni qadrlashni va hayotdagi nafis jihatlarni anglashni o‘rganadi. Ayniqsa, milliy kuy va qo‘shiqlardagi ohangdorlik, jozibadorlik va samimiylik yoshlarning ruhiy dunyosiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Xalq qo‘shiqlarini tinglash va ijro etish orqali o‘quvchilarda musiqiy tafakkur, badiiy did va ijodiy qobiliyat rivojlanadi. Shu bilan birga, xalq qo‘shiqlari bolalarda hissiy sezgirlik, mehr-oqibat va insoniylik tuyg‘ularini kuchaytiradi.

Xalq qo‘shiqlarining tarbiyaviy ahamiyati nihoyatda kengdir. Ularda insoniy fazilatlar, axloqiy qadriyatlar va odob-axloq me’yorlari targ‘ib qilinadi. Jumladan, ota-onaga hurmat, kattalarni e’zozlash, do‘stlik, sadoqat, mehnatsevarlik, halollik va vatanparvarlik kabi tushunchalar xalq qo‘shiqlarining asosiy mazmunini tashkil etadi. Yoshlar bunday qo‘shiqlarni tinglash va kuylash orqali ezgulikka intilish, yaxshi inson bo‘lish va jamiyatda munosib o‘rin egallash kabi fazilatlarni o‘zlashtiradilar.

O’zbek xalq qo’shiqlari janri mansubiyati, yaratilish davri, ijro o’zini turi kabilari jihatidan xilma-xillik kasb etadi. Bu jihatdan xalq qo’shiqlari marosimi va marosimga aloqasiz qo’shiqlarga bo’linadi. To’y va boshqa marosimlarda ijro etiladigan yoki motam yig’inlari marosim qo’shiqlarini tashkil etadi. Marosimga aloqasiz qo’shiqlarga esa mehnat hamda lirik qo’shiqlarga mansub, yana beshik qo’shiqlari ham bor. Bola tug’ilishidan tili so’zga o’rganib yurib ketgunga qadar kattalar ularga alla aytib beradilar, onalar-tarbiyachilar bola bilan turil xil mashg’ulotlar o’tkazadilar, turmushda bola uchun zarur bo’lgan dastlabki hayotiy qoidalarni o’rgatadilar. Bolalar uchun ana shu xil aytilib yurgan, bir ikki emas,

barcha onalar og'zida tarqalgan folklorning bu janrini beshik qo'shiqlari deganlar. O'zbek xalqining uzoq davrlaridan buyon yaratgan bola tarbiyasi haqidagi pedagogik tajribasi jismoniy tarbiyasida beqiyosi buyukdir. Garchi beshik qo'shiqlari qadimdan bor bo'lsalar ham, ularni xalq og'zaki ijodining janri sifatida to'plash va ilmiy jihatdan o'rganish bizda asrimizning yigirmanchi yillaridagina boshlanadi. Beshik qo'shiqlari davri bolalar folklorini yuqorida aytganimizdek, birmuncha kengroq doirada: allalar, ovunchoqlar, ibrat-o'git so'zlari misolida ko'rib chiqish mumkin2.

Xalq qo'shiqlari yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ham katta ahamiyatga ega. Ko'plab xalq qo'shiqlarida ona yurtning go'zalligi, xalqning mardligi va milliy g'urur tarannum etiladi. Bunday qo'shiqlar yosh avlod qalbida Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarga sadoqat va ona yurt oldidagi mas'uliyat hissini shakllantiradi. Ayniqsa, tarixiy va qahramonlik ruhidagi xalq qo'shiqlari yoshlarni jasorat, matonat va fidoyilikka undaydi.

Mehnat qo'shiqlari ham tarbiyaviy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek xalqining qadimiy mehnat an'analari bilan bog'liq bo'lgan qo'shiqlarda inson mehnatining ulug'ligi madh etiladi. Dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik va boshqa mehnat turlariga bag'ishlangan qo'shiqlar yoshlarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalaydi. Bu qo'shiqlar orqali bolalarda sabr-toqat, mas'uliyat, tirishqoqlik va kasb-hunarga hurmat hissi shakllanadi.

Xalq qo'shiqlari bolalarning nutq madaniyatini rivojlantirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Qo'shiqlardagi badiiy va obrazli ifodalar, maqol va iboralar o'quvchilarning lug'at boyligini oshiradi. Ular xalqona iboralarni o'rganish orqali ona tilining boy imkoniyatlarini anglay boshlaydilar. Bu esa bolalarning fikrlash doirasini kengaytirib, nutq ravonligini rivojlantiradi.

Musiqa darslarida xalq qo'shiqlaridan foydalanish o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi va ta'lim jarayonini qiziqarli tashkil etishga yordam beradi. Xalq

2 KICHIK YOSHDAGI MAKTAB O'QUVCHLARINING MA'NAVIYAXLOQIY TARBIYASIDA XALQ QO'SHIQLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI Karimova Nafisa Saydullayevna

qo‘shiqlarini o‘rgatishda tinglash, jamoa bo‘lib kuylash, sahnalashtirish, savol-javob va interfaol metodlardan foydalanish yaxshi natija beradi. Ayniqsa, milliy cholg‘u asboblari jo‘rligida ijro etilgan xalq qo‘shiqlari o‘quvchilarda katta taassurot uyg‘otadi. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarning ijodiy faolligini oshirib, jamoada ishlash ko‘nikmasini shakllantiradi.

Shuningdek, xalq qo‘shiqlari yoshlarni milliy an’ana va urf-odatlar bilan tanishtirishda ham muhim manba hisoblanadi. To‘y marosimlari, mavsumiy bayramlar, bolalar o‘yinlari va turli udumlarga bag‘ishlangan qo‘shiqlar orqali o‘quvchilar xalqning boy madaniy merosi bilan yaqindan tanishadilar. Bu esa milliy qadriyatlarga hurmat va milliy o‘zlikni anglash hissini kuchaytiradi.

Bugungi kunda zamonaviy ta’lim jarayonida xalq qo‘shiqlaridan foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki xalq qo‘shiqlari yoshlarni turli yot g‘oyalar va ma’naviy tahdidlardan himoya qiluvchi muhim ma’naviy omildir. Milliy musiqa namunalarini yosh avlod ongiga singdirish orqali ularda mustahkam ma’naviy dunyoqarash va milliy g‘urur hissini shakllantirish mumkin.

Abu Nasr Al-Farobiy, Sharq musiqashunosligining asoschisi, uningrivojlanishiga munosib hissa qo‘shgan ko‘p qirrali rassom va mutafakkir,shuningdek, uning maqsadi bo‘lgan shaxsning ma’naviy rivojlanishi uchunmuhim bo‘lgan musiqiy ta’lim bilan shug‘ullangan.U “Kitob al-musiqiy al-Kabir” kitobining birinchi kitobida musiqiybilimlarning usul-qoidalari va unga bog‘liq bo‘lgan turli narsalarni o‘rganish;Ikkinchi kitobda zamonaviy musiqa asboblari va ulardan foydalanish yo‘llari,uchinchisida esa, tovushlarning turlari haqidagi fikr bayon etiladi.Olim musiqa ilmini inson bilimlari tizimida tutgan o‘rnini, boshqa ilmlarbilan aloqasini, musiqiy tovushlarning vujudga kelishi va rivojlanishinitaxlil etar ekan, musiqa san`atining axloqiy estetik jixatlari haqida ham o‘zqarashlarini bayon etadi3.

XULOSA

3 YOSHLARNITARBIYASIDAXALQQO‘SHIQLARINING AHAMIYATI. Raximov R. N.

Xalq qo‘shiqlari xalqning ko‘p asrlik ma’naviy tajribasi, milliy qadriyatlari va estetik qarashlarini o‘zida mujassam etgan bebaho madaniy meros hisoblanadi. Ular yosh avlodni har tomonlama barkamol inson qilib tarbiyalashda muhim pedagogik vosita vazifasini bajaradi. Musiqa ta’limi jarayonida xalq qo‘shiqlaridan foydalanish o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish, estetik didini shakllantirish, nutq madaniyatini boyitish va ijodiy tafakkurini kengaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, xalq qo‘shiqlari yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, insonparvarlik va axloqiy poklik ruhida tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Ularda xalqning urf-odatlari, an’analari va hayotiy qarashlari aks etgani sababli o‘quvchilar milliy madaniyat va tarix bilan yaqindan tanishadilar. Bu esa yosh avlod qalbida milliy o‘zlikni anglash va ajdodlar merosiga sadoqat tuyg‘usini shakllantiradi.

Musiqa darslarida xalq qo‘shiqlaridan samarali foydalanish ta’lim jarayonining mazmun va sifatini oshiradi. Ayniqsa, interfaol metodlar, jamoaviy kuylash, sahnalashtirish va milliy cholg‘ular jo‘rligida ijro etish orqali o‘quvchilarning darsga qiziqishi va faolligi yanada ortadi. Shu bilan birga, xalq qo‘shiqlari yoshlarni ma’naviy tahdidlardan asrash, ularning qalbida milliy g‘urur va mustahkam ma’naviy immunitetni shakllantirishda ham muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xalq qo‘shiqlari nafaqat musiqa san’atining muhim qismi, balki yosh avlodning ma’naviy-axloqiy, estetik va madaniy kamolotini ta’minlovchi kuchli tarbiyaviy omildir. Shu sababli musiqa ta’limida xalq qo‘shiqlaridan keng va samarali foydalanish bugungi kun pedagogikasining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi.* – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Rajabov I. *Maqomlar masalasiga doir.* – Toshkent: Fan, 1963.
3. Fitrat A. *O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi.* – Toshkent: Fan, 1993.

4. Matyoqubov O. *Maqomot.* – Toshkent: Musiqa, 2004.
5. Jabborov A. *O‘zbek xalq musiqa ijodi.* – Toshkent: O‘qituvchi, 1994.
6. Vizgo T. *O‘zbek xalq musiqa cholg‘ulari.* – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1962.
7. Ibrohimov O. *Musiqa nazariyasi.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
8. Yusupov R. *Musiqa pedagogikasi.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
9. Qodirov R. *Musiqa o‘qitish metodikasi.* – Toshkent: Tafakkur, 2015.
10. Hasanov A. *Xalq qo‘shiqlari va ularning tarbiyaviy ahamiyati.* – Toshkent: Ma’naviyat, 2012.
11. Nurmatov H. *O‘zbek xalq og‘zaki ijodi.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2007.
12. To‘xtasinov S. *Musiqa madaniyati darslarini tashkil etish metodikasi.* – Toshkent: Fan, 2018.
13. Sharipov M. *Estetik tarbiya asoslari.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009.
14. Abdurashidov K. *Musiqa va tarbiya.* – Toshkent: Ijod-Press, 2016.
15. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari asosidagi ta’limga oid me’yoriy hujjatlar.
17. Internet manbalari: Ziyonet elektron ta’lim portali. Milliy kutubxona elektron bazasi.